

Metodologia i processos de disseny de l'informe sobre els atemptats de l'11M a Madrid

Carles López i Cao

■ *Aquest número de Quaderns del CAC analitza les estratègies de programació i, en particular, d'informació, de quatre cadenes de televisió davant dels atemptats terroristes de l'11 de març de 2004 a Madrid, en una situació que el Consell ha qualificat com "d'exigències especials"¹.*

Sense deixar de banda altres temes, els articles aborden des de vessants diferents aquells aspectes que tenen a veure amb el respecte del pluralisme social i polític i que, hipotèticament, van incidir en la decisió del vot en les eleccions generals del dia 14 de març.

Aquest article intentarà fer entenedora la metodologia seguida en l'informe 27/2004 Les informacions televisives de l'atac de Madrid del dia 11 de març i dels esdeveniments posteriors fins a les eleccions espanyoles del dia 14 de març, que el CAC va presentar amb data 6 d'abril al Parlament de Catalunya i que constitueix la base empírica d'aquest Quaderns del CAC.

Pensem, però, que aconseguir aquest objectiu requereix anar més enllà de la presentació d'un recull de definicions operatives o de l'enumeració de les eines d'anàlisi emprades. Prèviament s'imposen unes reflexions sobre la premetodologia, sobre els processos que tenen lloc en un organisme públic com el CAC, que per llei té atribuïda la funció de vetllar pel respecte dels continguts audiovisuals segons la legislació vigent (la qual cosa inclou el pluralisme

social i polític), enfrontat a un fet de l'abast dels atemptats de l'11-M. L'explicació del procés de gènesi de l'estudi contribuirà tant a entendre el resultat final com la mera relació d'una sèrie de conceptes metodològics.

És per això que en aquest article ens ocuparem, en primer lloc, de les dinàmiques que es generen en els serveis tècnics del CAC, passades les 8 del matí del dia 11 de març, davant un fet excepcional i imprevist com van ser els atemptats de Madrid; com es plantegen les qüestions d'investigació (*què mirem?*) i s'accepten i es rebutgen unes o altres en funció de les directrius del Consell; de la necessitat d'establir els paràmetres d'anàlisi (*com ho mirem?*); de la tensió entre la urgència en el lliurament de dades i la fiabilitat de l'informe. Finalment, exposarem les eines metodològiques emprades que han de permetre la comprensió correcta dels conceptes presents en la resta d'articles d'aquest *Quaderns del CAC*.

Cal no oblidar, a més, el context polític del moment dels atemptats: la campanya electoral de les eleccions generals, la qual cosa té unes implicacions especials pel que fa al paper de les televisions en la difusió de la informació política.

"A ver si nos aclaramos lo que está sucediendo esta mañana en Madrid, porque se están sucediendo bastantes explosiones en lugares diferentes. Para empezar, cronológicamente, sabemos que en la estación de Atocha se ha producido una explosión (...) y que había un número indeterminado de muertos. Además, casi simultáneamente se ha producido una explosión en tres trenes diferentes en la estación de cercanías de Santa Eugenia también en Madrid. Pero el servicio de bomberos acaba de informar que se ha escuchado una explosión en la Asamblea de Madrid".

Tele-5, 8.08 hores del dijous 11 de març

Carles López i Cao

Coordinador de l'Informe

"A Atocha aquest matí s'ha enregistrat una de les quatre explosions que s'han pogut sentir. Estem parlant en aquests moments i tenint en compte que les informacions que van arribant són bastant desordenades i encara prou caòtiques, podríem parlar de 40 morts en aquesta estació".

TV3, 8.59 hores del dijous 11 de març

1. "Què mirem?"

L'11 de març havia de ser el penúltim dia de campanya electoral de les eleccions generals. Pels serveis tècnics del CAC, una campanya electoral repercuteix de dues maneres: d'una banda, suposa un increment del volum de feina de l'equip d'anàlisi de pluralisme (es fa una anàlisi quantitativa de les intervencions de les formacions polítiques en la programació televisiva); de l'altra, implica un calendari de lliurament dels informes específics sobre el tema molt exigent (cada dia el Consell rep les dades corresponents). Si habitualment s'estableix una sistemàtica de treball molt definida, en període electoral les rutines es fan més estrictes, atès que el flux constant de dades fa que qualsevol entrebanc pugui trencar el pla de treball.

És en aquest context que comencen a arribar les informacions sobre un possible atemptat terrorista a Madrid. Les primeres notícies, al voltant de les 8 del matí, parlen d'unes explosions en un tren de rodalies a Madrid. Com és habitual en aquests casos, les cadenes opten per no donar cap hipòtesi com a certa i no aventuren possibles xifres de víctimes si no estan contrastades. Amb diferències de format i de *timing*, cap a les 9 del matí, les proporcions dels fets comencen a ser evidents i totes les cadenes (en aquest article ens referim a TV3, TVE-1, Tele-5 i Antena 3 TV) modifiquen les seves programacions tot i que amb estratègies diferents (vegeu l'article *La programació televisiva de l'11 i el 12 de març*).

No era la primera vegada que el CAC s'enfrontava amb un esdeveniment que el Consell considerava "crític" per al paper de les televisions i que podia requerir una atenció especial. L'inici de la guerra a l'Iraq (i el seguiment de les primeres 72 hores d'informació²), el tractament de les informacions sobre la retenció d'alumnes en una escola a l'Hospitalet de Llobregat (18/11/02)³ o l'accident d'un autocar a Huelva (14/11/01)⁴ havien suposat, en el seu moment,

la modificació de les rutines de treball per focalitzar els esforços en un fet concret i amb terminis de lliurament immediats.

Hi ha, però, una diferència notable entre l'11-M i aquests precedents: en els casos de l'Hospitalet i de l'accident de l'autocar a Huelva els objectius de l'anàlisi (respecte a la intimitat dels menors d'edat i el tractament de les tragèdies personals, respectivament) no admetien dubte; d'altra banda, l'estudi sobre la guerra d'Iraq, en qualitat de guerra anunciada, havia permès una planificació prèvia.

Per contra, l'11 de març, a les 9 del matí, la pregunta era: "què mirem?", o, en termes més acadèmics: quin és l'objecte de l'estudi? El tractament de la informació des del punt de vista de les tragèdies personals?⁵ La reacció informativa de les cadenes de TV? La incidència dels fets en la campanya electoral? Certament, la hipòtesi d'una anàlisi que abastés *tots* aquests aspectes per a *totes* quatre cadenes i amb terminis de lliuraments curts era, a la pràctica, impossible.

La perspectiva que dona el pas del temps, coneguda la naturalesa i les repercussions polítiques dels atemptats, ha mostrat molt clarament que l'informe havia de tractar, preferentment, el respecte al pluralisme polític de les informacions. Durant el període que comença amb els atemptats de Madrid i acaba amb la nit electoral del 14 de març l'objecte d'estudi no era, en absolut, obvi.

Segons les anotacions preses en aquells dies sobre els processos de disseny de l'informe, a les 11 del matí del dia dels fets es convocà el personal del servei d'anàlisi a una reunió de *crisi*, per tal de lliurar el quadern de procediments. D'aquesta reunió en sorgeix un primer equip de 3 analistes i 11 visionadors/res, que posteriorment seria modificat, en nombre i composició. En aquell moment els serveis tècnics reben l'encàrrec del Consell de realitzar una anàlisi extensiva de la programació del matí del dia 11-M, per tal d'elaborar una primera aproximació al comportament de les televisions. A partir d'aquí, es podria avaluar amb un criteri més fonamentat quins eren els punts preferents objecte de l'anàlisi. En conseqüència, les rutines pròpies d'una campanya electoral quedaven interrompudes.

2. "Però, com ho mirem?"

Segons el primer quadern de procediments, lliurat a les 11

del matí, l'objectiu de l'informe era analitzar "l'atenció informativa i la presència d'actors polítics i no polítics", i s'establien com a paràmetres d'anàlisi el temps de notícia sobre els atemptats, les fonts d'informació citades en el relat dels fets i el temps de paraula dels actors. L'univers d'estudi eren "totes les cadenes en obert" i s'estructurava en tres franges horàries: de 7.30 a 9 h, de 9 a 11 h i d'11 a 24 h del dijous 11 de març.

L'informe final va patir dues modificacions parcials de les normes de procediment, el divendres 12 de març i, definitivament, el dimecres 17 de març.

De manera resumida apuntarem que la primera modificació va delimitar les variables que havien de ser objecte d'atenció a partir de les 9 hores del dia 11 de març i durant els dies 12 i 13 de març (s'elimina la referència a les fonts d'informació i s'introdueixen els de *declaració* i *compareixença*) i es limita temporalment als dies 11 a 13 de març. El disseny definitiu, sobretot amb la perspectiva de l'accidentada jornada de reflexió, va acabar de focalitzar l'informe en l'estudi del respecte del pluralisme.

Deixant de banda l'evolució lògica de l'estudi a la llum dels esdeveniments que s'anaven succeint, és interessant d'analitzar la capacitat *estructural* del CAC per tal d'elaborar uns paràmetres d'anàlisi entre les 9 i les 11 d'aquell matí i començar a treballar de manera immediata. La reflexió, a posteriori, posa de manifest certes condicions que ho ajuden a explicar:

- L'existència de conceptes operacionalitzats prèviament i assajats de manera repetida en estudis anteriors. Així, per exemple, els conceptes *temps de paraula*, *temps de notícia*, *actor polític* o *agrupació*, manllevats dels informes sistemàtics sobre pluralisme. Les anàlisis de *resposta informativa* (celeritat en informar sobre un fet), pròpies d'estudis com els dedicats a la guerra d'Iraq o a la cobertura televisiva de l'assassinat d'Ernest Lluch.

- Les experiències prèvies en situacions d'anàlisi d'esdeveniments puntuals i excepcionals han creat, en el si del CAC, un *modus operandi* per a situacions de crisi.

- El caràcter eminentment descriptiu dels informes elaborats pels serveis tècnics del CAC afavoreixen, a més, la creació d'unes rutines de visionat vàlides per a informes molt diferents.

Tots tres factors apunten cap a una mateixa direcció: en el decurs de la seva existència, el CAC ha desenvolupat un

conjunt d'eines metodològiques que permeten aplicar certs protocols d'anàlisi amb celeritat i fiabilitat contrastada. Unes eines, i aquesta és la seva peculiaritat, que es basen en un seguit de reflexions teòriques caracteritzades per la seva orientació cap a l'aplicabilitat immediata.

Per contra, l'11 de març concorren una sèrie de factors que dificulten la concepció i el desenvolupament de l'informe.

En primer lloc, i com s'ha avançat, la coincidència dels atemptats amb la campanya electoral. Donar prioritat a l'informe sobre els fets de Madrid implicava deixar de banda, ni que fos temporalment, els informes de seguiment sobre la campanya electoral.

En segon lloc, tot i l'existència de conceptes ja definits, les primeres anàlisis van fer palesa la necessitat de definir dos nous conceptes (*declaració* i *compareixença*) com a indicadors de l'atenció informativa de les cadenes a les institucions públiques de l'Estat i a les diferents formacions polítiques.

En tercer lloc, l'estat anímic de l'equip dels serveis tècnics, obligat a veure i a descriure hores d'informació sobre els atemptats. El que teòricament és una tasca d'observació no participant (el visionat i l'anàlisi dels continguts televisius) va acabar en una observació *emocionalment* participada. L'11 de març no era, precisament, l'ambient més propici a la reflexió metodològica.

L'estructura final de l'informe *27/2004 Les informacions televisives de l'atemptat de Madrid del dia 11 de març i dels esdeveniments posteriors fins a les eleccions espanyoles del dia 14 de març* és fruit, doncs, de tots aquests factors favorables i desfavorables i del context explicat. Aquest número dels *Quaderns del CAC* no és limita a parcel·lar i distribuir en articles la informació avançada en l'informe, sinó que ha volgut reexaminar i reestructurar moltes de les dades presentades. Els articles aborden els fets des de la modificació de la programació dels dies 11 i 12 de març arran els fets de Madrid (*La programació televisiva dels dies 11 i 12 de març*), dels diferents apropaments des del gènere informatiu a la tragèdia (*La informació televisiva els dies 11 i 12 de març*) i des de la presència dels actors pel que fa al temps de paraula (Els actors en la pantalla). El dia de reflexió de les eleccions generals del dia 14 de març mereix una atenció individualitzada (*La programació i la informació televisives del dia de reflexió*), així com el seguiment de la

nit electoral (*La informació dels resultats del 14 de març*).

Tots els articles segueixen la metodologia que ara s'exposa.

3. Mètode d'estudi

3.1. Univers d'estudi

Els continguts emesos per TV3, TVE-1, Tele-5 i Antena 3 TV els dies 11, 12, 13 i 14 de març, en les hores següents:

- Dijous 11 de març: de 7.30 a 24 hores
- Divendres 12 de març: de 8 a 24 hores
- Dissabte 13 de març: de 8 a 1.30 hores (diumenge 14 de març)
- Diumenge 14 de març: informació electoral a partir de les 19.40 h

3.2. Definició de conceptes

Temps de notícia

És el temps resultant de la suma total de la durada de les notícies (en teletinformatius, especials informatius i resta de programació) referides als atemptats de Madrid.

Temps de paraula

És el temps resultant de la suma total de la durada de les seqüències on un actor intervé, com a subjecte, fent un insert (inserció d'imatges i veu d'un actor polític o no polític, sense que hi intervingui cap mena de locució per part del mitjà). Per tant, aquest temps mesura la presència directa dels actors, amb la seva veu i la seva imatge, en l'espai mediàtic.

Freqüència d'intervencions

És el nombre de vegades que apareix un actor als teletinformatius, especials informatius i resta de programació.

Actor

Personatge que apareix en la programació amb temps de paraula. En el cas dels teletinformatius, es consideren actors totes les persones que hi intervenen mitjançant un insert. En la resta de la programació es registren els representants d'associacions, partits polítics i institucions públiques.

Les agrupacions d'actors

Les agrupacions són grans categories que permeten la ubicació, en el seu si, de diversos actors que s'ajusten als criteris definidors. D'aquesta manera, els actors, a més d'individualment, apareixen en grups i ens permeten conèixer dades referents a les diverses agrupacions que s'han establert.

Així, s'estableix una primera gran categoria que agrupa els actors polítics. Es poden distingir, però, dos tipus d'agrupacions d'actors polítics: les agrupacions d'actors polítics institucionals –Govern de l'Estat, Administració de l'Estat espanyol, Parlament de Catalunya, etc.– i les agrupacions d'actors polítics de partits o formacions polítiques que actuen a Catalunya i a l'Estat espanyol –PP, PSOE, IU, PSC, CiU, ERC, PPC, ICV, etc.

La segona gran divisió que s'estableix pel que fa a les agrupacions d'actors afecta els actors no polítics. Aquests actors s'agrupen en les categories següents: Actors culturals; Actors del món sanitari; Actors econòmics; Actors esportius; Associacions de veïns; Associacions i col·lectius professionals; Església catòlica; Experts; Món associatiu; Organitzacions empresarials; Religions i esglésies no catòliques; Sindicats; Universitat i ensenyament, i Altres.

Format de la informació

Estructura de la informació, ja sigui des de plató, amb imatges en directe dels fets ocorreguts o amb connexions telefòniques. Aquesta variable s'aplica a la franja horària de 7.30 a 9 hores del dia 11 de març.

Font de la informació

Origen de la informació proporcionada. Aquesta variable s'aplica a la franja horària de 7.30 a 9 hores del dia 11 de març.

Declaració

Intervenció d'un actor com a subjecte amb temps de paraula en la programació televisiva, independentment de si pren el format d'insert o d'entrevista.

Compareixença pública

Convocatòria expressa de la premsa per part d'un actor polític que pertany a una agrupació institucional o de partit.

Informació de testimoni

L'operacionalització del concepte ha definit informació de testimoni en els teletinformatius com les notícies estructurades al voltant de les declaracions de les víctimes dels atemptats, dels seus familiars i persones properes, així com de tots els actors ocasionals que intervenen en les informacions per expressar el seu estat anímic, vivència i solidaritat amb les víctimes. A l'efecte d'aquest informe s'inclouen en aquesta categoria les informacions en què almenys el 75% dels inserts corresponen a aquesta descripció.

Els dos conceptes següents s'han utilitzat, únicament, en l'article que es refereix a la informació sobre la nit electoral.

Connexions en directe

Es produeixen quan un o una periodista de la cadena s'ha desplaçat al lloc dels fets, en aquest cas les seus electorals o els centres de dades de l'Estat i de la Generalitat, per poder fer el seguiment de la notícia en directe. Les imatges de les seus electorals enregistrades no han estat analitzades en aquest informe.

Candidatures

El concepte candidatura s'ha introduït excepcionalment per tal d'agrupar el temps de paraula de les agrupacions polítiques que donen suport a un mateix candidat a la presidència del govern de l'Estat.

4. La difusió de l'informe

L'informe 27/2004, *Les informacions televisives de l'atemptat de Madrid del dia 11 de març i dels esdeveniments posteriors fins a les eleccions espanyoles del dia 14 de març*, va ser aprovat pel Ple del Consell el dia 7 d'abril de 2004.

En el visionat i anàlisi de l'informe havien treballat, en diferents moments, fins a 6 analistes i 11 visionadors, amb un cost conjunt de 1.100 hores de treball.

Els informes van ser tramesos, d'ofici, al Parlament de Catalunya, al Govern de la Generalitat i als operadors analitzats. A més, va ser posat a disposició pública a la web del CAC⁶.

Notes

- 1 *Consideracions del CAC sobre el tractament televisiu de l'atemptat de Madrid del dia 11 de març de 2004 i dels esdeveniments posteriors fins a les eleccions del dia 14.*
- 2 Informe i4/2003 *Anàlisi quantitativa del tractament informatiu de la guerra a l'Iraq durant les primeres 72 hores del conflicte*
[www.audiovisual.net/recerca/informe 28-03-03.pdf](http://www.audiovisual.net/recerca/informe%2028-03-03.pdf)
- 3 Informe i19/2002 *El tractament informatiu de la retenció d'alumnes en una escola de l'Hospitalet de Llobregat el dia 18/11/02*
[www.audiovisual.net/recerca/informe 19-02.pdf](http://www.audiovisual.net/recerca/informe%2019-02.pdf)
- 4 Informe i28/2001 *El tractament informatiu de l'accident d'un autocar a Villarrasa el dia 14/11/01*
- 5 El Consell ha elaborat unes recomanacions sobre el tractament informatiu de les tragèdies personals (21/2/2001)
www.audiovisualcat.net/recerca/recomanacions1.html
- 6 Entre el 8 d'abril de 2004, data de publicació, i el 30 de juny, s'han comptabilitzat 4.711 descàrregues del document.